

Από την καταστροφή στην αναγέννηση

ΠΩΣ ΣΕ ΜΙΑ ΔΕΚΑΠΕΝΤΑΕΤΙΑ Η ΕΛΛΑΔΑ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΘΗΚΕ

Τα σκληρά αλλά και απαραίτητα μέτρα που επέβαλε ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος, αποδείχθηκαν ευεργετικά για την ελληνική οικονομία. Η αυστηρή πολιτική λιτότητας και περιστολής δαπανών βοήθησε τη χώρα να εισέλθει με γεμάτα ταμεία στον κρίσιμο νέο αιώνα...

Την περίοδο που ακολούθησε την ήττα στον πόλεμο και την επιβολή του ΔΟΕ, επικρατούσε σε όλη σχεδόν τη χώρα ένα έντονο αντιδυναστικό κλίμα, που μπορεί να ενταχθεί σε ένα ευρύτερο πλαίσιο απονομιμοποίησης του πολιτικού συστήματος. Ο θρόνος θεωρούνταν ο κύριος υπαίτιος για τη συντριπτική ήττα του 1897, που οδήγησε στην επιβολή οικονομικού ελέγχου.

Στις 14 Φεβρουαρίου 1898 γίνεται μια αποτυχημένη απόπειρα δολοφονίας του βασιλιά Γεωργίου και κατόπιν αρχίζει μια προσπάθεια βελτίωσης της δημόσιας εικόνας του βασιλιά από τον ίδιο και από άτομα του περιβάλλοντός του. Η απόπειρα κατά του Γεωργίου έγινε η αφορμή για να ξεκινήσουν δίωξεις εναντίον όσων διατύπωναν αντιδυναστικές απόψεις.

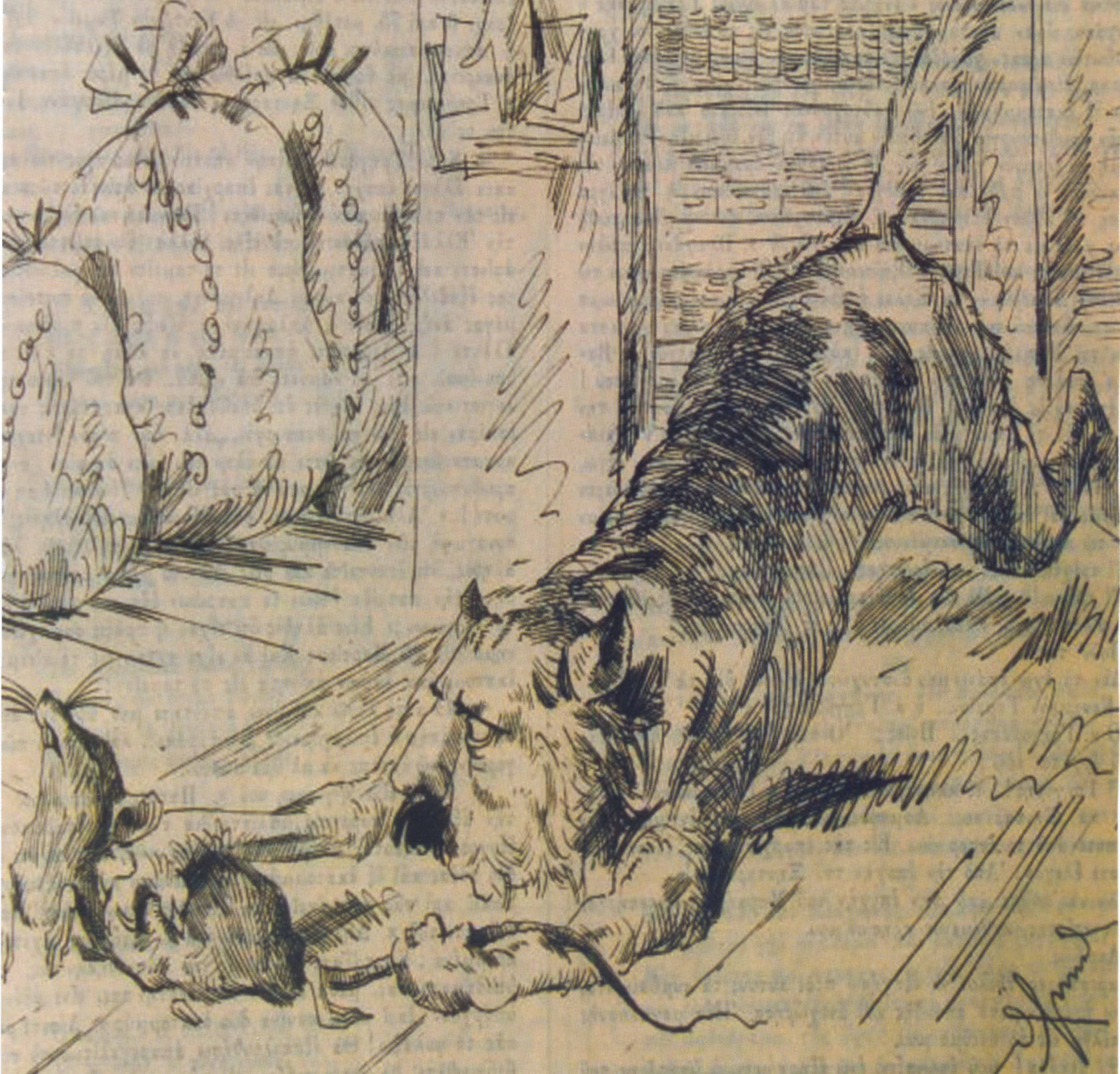
Παράλληλα, ο βασιλιάς επιχειρήσει να επαναπροσδιορίσει το ιδεολογικό του στίγμα επιχειρώντας να προσεταιριστεί τα συντηρητικά αγροτικά στρώματα. Σε αυτό το πλέγμα μπορούμε να εντάξουμε την πολιτική περιοδεία του Γεωργίου στην Πελοπόννησο. Στην περιοδεία αυτή εκφώνησε λόγους, όπου έριχνε όλο το μερίδιο της ευθύνης στους φαύλους πολιτικούς που κυβερνούσαν, αλλά και στον λαό που τους είχε ψηφίσει.

Η βασιλική περιοδεία στην Πελοπόννησο είχε μεγάλη επιτυχία, καθώς ο Γεώργιος φάνηκε πολύ προσιτός, διαπίστωσε από κοντά τα προβλήματα της ελληνικής υπαίθρου και πρότεινε τους τρόπους αντιμετώπισής τους. Σε μερίδα του Τύπου διατυπωνόταν ο τρόπος με τον οποίο θα μπορούσε να σώσει την κατάσταση. Η ελληνόφωνη εφημερί-

δα της Τεργέστης «Νέα Ημέρα» του Αν. Βυζαντίου συνιστούσε την αναστολή της ισχύος του Συντάγματος για μια πενταετία και την ανάληψη όλων των εξουσιών από τον βασιλιά. Ωστόσο, ο Γεώργιος δεν πρόεβη σε κάποια ακραία πράξη. Στόχος του ήταν να προσπαθήσει να προωθήσει κοινοβουλευτικά (μέσω της κυβέρνησης Ζαΐμη) το βασιλικό πρόγραμμα, που βασιζόταν στη μεταρρύθμιση των πληγωμένων θεσμών του κράτους και παράλληλα στον εξορθολογισμό του δημόσιου βίου.

Αυτές οι κινήσεις του βασιλιά σταθεροποίησαν την κυριαρχία του στον πολιτικό κόσμο και βελτίωσαν αισθητά τη δημοτικότητά του. Αυτή η αλλαγή, όμως, ήταν παροδική, όπως θα φάνει και από μελλοντικές αντιδράσεις εναντίον του, όπως τα Ευαγγελικά και τα Σανιδικά. Ωστόσο, ήταν φανερό πως στη χώρα

Γελοιογραφία από τη σατιρική εφημερίδα «Αστύ» που παρουσιάζει τον Τρικούπη ως γάτο που κυνηγά τα ποντίκια (δηλαδή τους καταχραστές) του δημοσίου θησαυροφυλακίου. Η διαδικασία εξυγίανσης του δημοσιονομικού μηχανισμού θα επιταχυνόταν μετά την ήττα του 1897 και θα συντελούσε στην οικονομική αναγέννηση της χώρας.

ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ ΤΑΜΕΙΟΝ

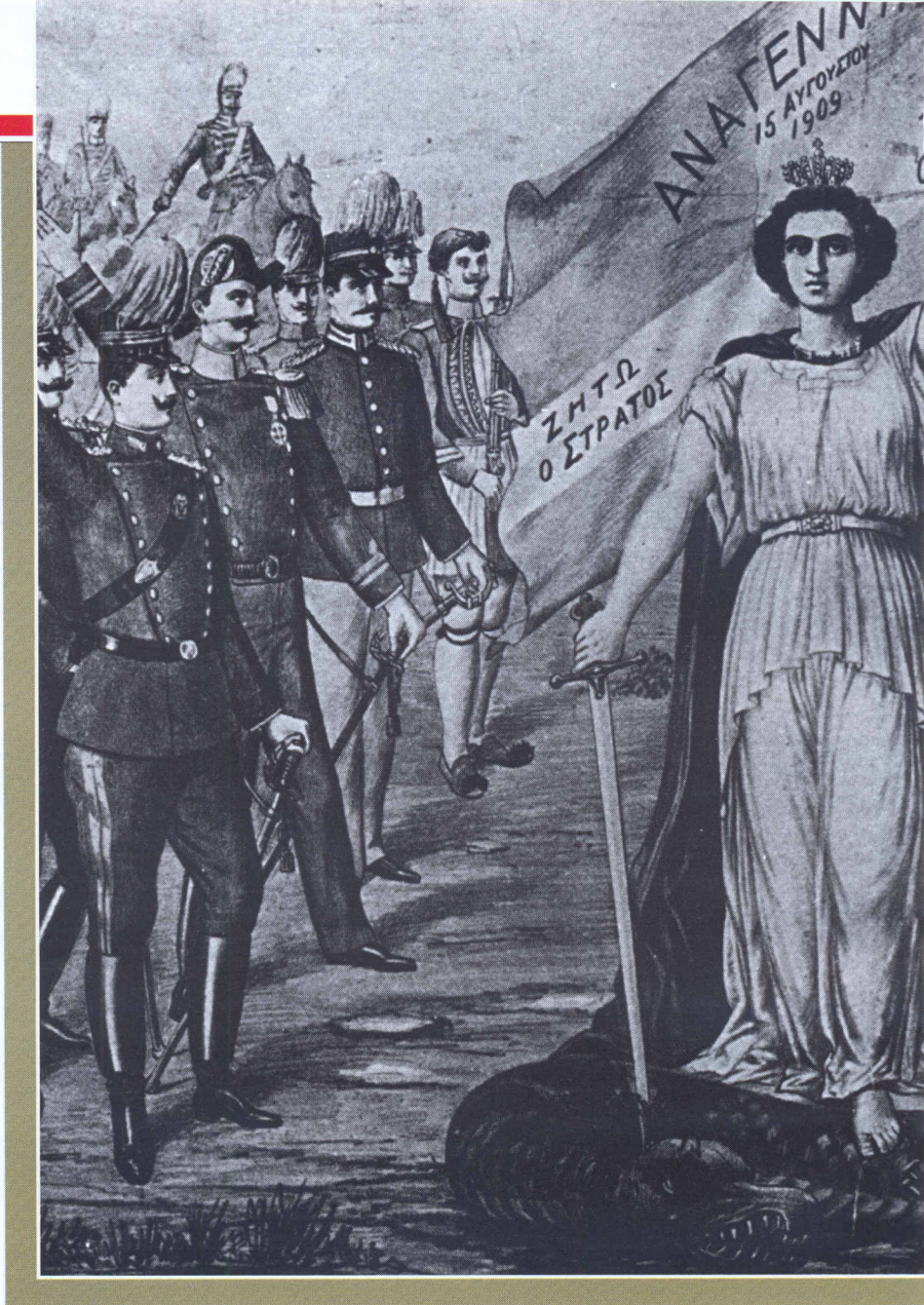
είχε επανέλθει η ηγεμονία και αυτό οφειλόταν στην ανάκτηση της Θεσσαλίας καθώς και στις θετικές εξελίξεις που σημειώνονταν στο Κρητικό Ζήτημα.

Στην Κρήτη, όπως προαναφέρθηκε, ο πρίγκιπας Γεώργιος ορίστηκε ύπατος αρμοστής των Δυνάμεων. Τον Απρίλιο του 1898 από τις έξι Δυνάμεις στην Κρήτη είχαν παραμείνει τέσσερις, καθώς η Γερμανία και η Αυστρία είχαν αποσύρει τα πλοία τους. Οι επόμενοι μήνες θα χαρακτηριστούν από ακρότητες των Τούρκων, όπως σφαγές χριστιανών, φόνου του Βρετανού υποπρόξενου και Βρετανών ναυτών. Χρειάστηκε η επέμβαση του συμμαχικού στόλου για να τερματιστεί η κρίση και να αποχωρήσουν τα τουρκικά στρατεύματα.

Ο πρίγκιπας Γεώργιος έφτασε στην Κρήτη στις 9/21 Δεκεμβρίου 1898 και έγινε δεκτός από ενθουσιώδες πλήθος Κρητικών και από τους τέσσερις ναύαρχους των Δυνάμεων. Στις 25 Δεκεμβρίου 1898, σύμφωνα με τα όσα είχαν προκαθοριστεί από τις Δυνάμεις, συστάθηκε το Σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας. Όλα αυτά αποτελούσαν πολύ θετική εξέλιξη, καθώς σε σχέση με τη δεινή διεθνή θέση στην οποία βρισκόταν η Ελλάδα, ο ορισμός του πρίγκιπα Γεωργίου ως αρμοστή σ' ένα νησί το οποίο μέχρι πριν από λίγο αποτελούσε οθωμανική κτήση, λαμβανόταν ως κάτι θετικό από την πλειοψηφία του ελληνικού λαού.

Η ΑΝΑΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΟΥ ΣΤΑΦΙΔΕΜΠΟΡΙΟΥ

Μετά την κήρυξη της πτώχευσης το 1893 το κράτος αποφάσισε να μεταβάλει την οικονομική του πολιτική. Αυτό παρατηρείται στην περίπτωση της σταφίδας, του μεγαλύτερου εξαγωγικού προϊόντος της χώρας. Η κυβέρνηση εγκατέλειψε τη φιλελεύθερη παράδοση και αποφάσισε να διαδραματίσει πιο παρεμβατικό ρόλο, ρυθμίζοντας την προσφορά. Επειτα από δύο καταστροφικές σοδειές, το 1895, το Κοινοβούλιο θέσπισε τον φόρο του παρακρατήματος. Αυτό το έκανε προκειμένου να αποσυρθεί η

Το 1898 ήταν ένα έτος με έντονες πολιτικές ζυμώσεις και αναπόφευκτα το σύνθημα που επικράτησε ήταν «μεταρρύθμιση»

πλεονάζουσα προσφορά από την αγορά. Παρακρατούσε στην εξαγωγή 10%-25% του προϊόντος. Με αυτόν τον τρόπο, το παρακρατούμενο προϊόν μαζευτόταν

στις κρατικές αποθήκες, απ' όπου αγοράζονταν από τις βιομηχανίες οίνου και οινοπνεύματος. Το 1899 η διαχείριση του παρακρατήματος ανατέθηκε στη Σταφιδική Τράπεζα που συστάθηκε με κρατικά κεφάλαια.

Απ' το 1903 η Σταφιδική Τράπεζα προσπάθησε να εγγυηθεί επιπλέον στους καλλιεργητές ελάχιστη τιμή του προϊόντος. Αυτό όμως οδήγησε σε αδιέξοδο την Τράπεζα που αντικαταστάθηκε το 1905 από την ιδιωτική «Προνομιούχο Εταιρεία διά την Προστασίαν της Παραγωγής και της Εμπορίας της Σταφίδας». Τα κεφάλαια που διέθεσε η Ενιαία, όπως ήταν γνωστή η εταιρεία αυτή, προέρχονταν από ομογενείς κεφαλαιούχους, οι

Λιθογραφία με θέμα το Κίνημα στο Γουδί (15 Αυγούστου 1909). Τα αιτήματα των κινηματιών αξιωματικών ήταν τόσο πολιτικά όσο και οικονομικά, αν και η κατάσταση των οικονομικών είχε βελτιωθεί αισθητά σε σχέση με το 1897 (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

οποίοι ήταν οργανωμένοι γύρω από την Τράπεζα Αθηνών. Το Δημόσιο παραχώρησε στην Ενιαία μάλιστα το προνόμιο να διαχειρίζεται το παρακράτημα επί 20 χρόνια. Ως αντάλλαγμα αυτή θα έδινε χαμηλότοκα δάνεια στους παραγωγούς και ελάχιστη τιμή για το προϊόν. Η οινοποίηση μεγάλου ποσοστού σταφίδας του παρακρατήματος είχε ως συνέπεια να αυξηθεί σημαντικά η βιομηχανική παραγωγή κρασιού και οινοπνεύματος. Αυτό προκάλεσε αύξηση των εξαγωγών η οποία αναπλήρωσε μεγάλο μέρος από τις απώλειες των εξαγωγών σταφίδας. Την περίοδο 1897-1912 η μέση αξία των οινοπνευματωδών και της σταφίδας ανερχόταν σε 85% του συνόλου των εξαγωγών σταφίδας της περιόδου 1887-1893. Βέβαια σημαντικό ποσοστό των εσόδων αυτών περιήλθε στην Τράπεζα Αθηνών, ήταν το τίμημα για τη σταθεροποίηση της σταφίδας.

Το 1898 ήταν ένα έτος με έντονες πολιτικές ζυμώσεις και αναπόφευκτα το σύνθημα που επικράτησε ήταν «μεταρρύθμιση». Το κλίμα ήταν ευνοϊκό για τη δημιουργία νέων πολιτικών σχηματισμών, ο Α. Ζαΐμης είχε τις περισσότερες ελπίδες για να αναδειχθεί σε τρίτο πόλο στην πολιτική σκηνή της χώρας. Είχε την εύνοια του στέμματος, ενώ είχε διατελέσει πρωθυπουργός πρόσφατα. Οι σοβαρότερες πολιτικές ανακατατάξεις θα συμβούν με την ανασυγκρότηση του ακέφαλου για τέσσερα χρόνια τρικουπικού κόμματος. Η μεγάλη δυσκολία για την ανασύνταξη του κόμματος ήταν η επιλογή του νέου αρχηγού. Για την αρχηγία έριζαν οι Σιμόπουλος, Σκουλούδης, Δραγούμης και Θεοτόκης, με τελικό νικητή τον τελευταίο.

Στις προεκλογικές εξαγγελίες ο Θεοτόκης παρουσιάζει το κόμμα του ως παράταξη μεταρρυθμίσεων και προόδου, που θα συνέχιζε το έργο του Τρικούπικου. Τελικώς, στις εκλογές που διεξάγονται τον Φεβρουάριο του 1899, μεγάλος νικητής είναι το κόμμα του Θεοτόκη. Ο Γεώργιος Θεοτόκης στην πρώτη του κυβερνητική θητεία από το 1899 έως το 1901 φιλοδοξούσε να εξυγιάνει σημαντικούς θεσμούς και τομείς, όπως η οικονομία, ο στρατός, η δικαιοσύνη, η ασφάλεια και η εκπαίδευση.

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΤΑΦΙΔΑΣ

Ετος	Καλλιεργούμενη έκταση	Παραγωγή (χιλιόλιτρα) (χιλ. στρέμματα)	Αξία εξαγωγών (εκατ. δρχ.)	Ποσοστό επί της αξίας σταφίδας του συνόλου των εξαγωγών
1860	220	109.000	14,10	52,38
1867	280	137.000	21,00	43,13
1878	435	211.000	41,70	79,48
1888	620	327.000	52,40	54,77
1911	600	334.000	46,70	33,16

Ο Γεώργιος Θεοτόκης,
επικεφαλής της
μακροβιότερης
κυβέρνησης (1905-
1908) που γνώρισε η
χώρα μετά την ήττα του
'97 και μέχρι το Γουδί,
με συνετή οικονομική
πολιτική (Εθνικό
Ιστορικό Μουσείο).

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Στον οικονομικό τομέα, η κατάσταση δεν ήταν τόσο άσχημη όσο κάποιος θα φανταζόταν μετά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο και την επιβολή του οικονομικού ελέγχου. Ήδη από το 1898, η κυβέρνηση Ζαΐμη με ορισμένα νομισματικά μέτρα, όπως την κοπή νομίσματος και την κυκλοφορία έντοκων γραμματίων, μείωσε το έλλειμμα από 70 εκατομμύρια δρχ. σε 40. Παρά την απαισιόδοξη πρόβλεψη οικονομολόγων ότι η Ελλάδα δεν θα έφτανε σε ισοζύγιο του προϋπολογισμού πριν από το 1903, ήδη από το 1899 άρχισε να υπάρχει ένα περίσσειμα, το οποίο προς το τέλος του 1901 έφτασε τα 9,5 εκατομμύρια δραχμές. Η βελτίωση των οικονομικών οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στην κυβερνητική σταθερότητα που επικράτησε ως το 1901 καθώς και στην απουσία πολεμικών επιχειρήσεων κατά την ίδια περίοδο.

Σημαντική κίνηση της κυβέρνησης Θεοτόκη ήταν η επισημείωση της σύμβασης για την κατασκευή του σιδηρόδρομου Πειραιώς-Λαρίσης-συνόρων, που είχε διακοπεί λόγω της πτώχευσης της αναδόχου εταιρείας. Παράλληλα, ψηφίστηκε η σύσταση του Ταμείου του Εθνικού Στόλου, που ιδρύθηκε τον Δεκέμβριο του 1900. Το ταμείο λειτουργούσε με δωρεές και έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην μετέπειτα ενίσχυση του πολεμικού ναυτικού.

Στον τομέα της διοίκησης ψηφίστηκε νομοσχέδιο, σύμφωνα με το οποίο οι νομοί του κράτους αυξάνονταν από 16 σε 26. Ο Θεοτόκης παραιτήθηκε στις 11 Νοεμβρίου 1901 με αφορμή τα «Ευαγγελικά», τις αιματηρές ταραχές με αφορμή τη μετάφραση του Ευαγγελίου απ' τη βασίλισσα Ολγα και έπειτα από τον δημοτικιστή Αλέξανδρο Πάλλη.

Μια μέρα μετά την παραίτηση του Θεοτόκη, ο Γεώργιος έδωσε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Αλέξανδρο Ζαΐμη, αν και δεν είχε την απαιτούμενη πλειοψηφία. Ο Ζαΐμης, έχοντας την υποστήριξη των βουλευτών του Νεωτερικού Κόμματος, πέτυχε την πλειοψηφία. Το κυβερνητικό σχήμα

δεν θα μπορέσει να διαρκέσει παρά για λίγους μήνες. Τότε θα προκηρυχτούν εκλογές που θα γίνουν τελικά τον Νοέμβριο του 1902.

Οι εκλογές του 1902 δεν ανέδειξαν ξεκάθαρο νικητή, καθώς το Νεωτερικό και το Εθνικό Κόμμα είχαν την ίδια περίπου κοινοβουλευτική δύναμη. Το δικομματικό σύστημα που είχε διαμορφωθεί με τις μεταρρυθμίσεις του Τρικούπη δεν μπορούσε πλέον να σταθεί. Ρυθμιστικό ρόλο θα είχε το Ζαϊμικό κόμμα, που διατήρησε τις δυνάμεις του.

Ο Γεώργιος δεν ήθελε να δει τον Δηλιγιάννη ξανά στην εξουσία και γι' αυτό

Το 1909, η οικονομία δεν ήταν σε τόσο άσχημη κατάσταση όσο θα φανταζόταν κανείς μετά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο και τον ΔΟΕ

ανέθεσε την εντολή αρχικά στον πρόεδρο του Αρείου Πάγου, Σημαντίρα, και κατόπιν στον υπασπιστή του, Παπαδιαμαντόπουλο. Τελικά, μέσα σε ένα κλίμα επεισοδιακών διαδηλώσεων στο κέντρο της Αθήνας («Σανιδικά») ο Βασιλιάς στις 21 Νοεμβρίου αναθέτει στον Θόδωρο Δηλιγιάννη τον σχηματισμό κυβέρνησης. Ωστόσο, η περίοδος της κυβερνητικής αστάθειας θα συνεχιστεί, καθώς ο Δηλιγιάννης αρνείται να υποστηρίξει τον υπουργό Στρατιωτικών Λυμπρίτη στο αίτημα για κατάργηση του θεσμού της Γενικής Διοίκησης του Στρατού. Στις 12 Ιουνίου 1903, η κυβέρνηση Δηλιγιάννη δεν κατάφερε να πάρει ψήφο εμπιστοσύνης.

Λίγο μετά, ο βασιλιάς έδωσε την εντολή στον Θεοτόκη που υποστηριζόμενος και απ' τον Ζαΐμη και τους αποστάτες του Εθνικού κόμματος, σχημάτισε κυβέρνηση. Μετά από δυο εβδομάδες όμως παραιτήθηκε λόγω επεισοδιακών διαδηλώσεων. Στις 28 Ιουνίου 1903 διο-

ρίστηκε νέα κυβέρνηση υπό την ηγεσία του Δημητρίου Ράλλη. Η κυβέρνηση αυτή ψήφισε νομοσχέδιο που ορίζει την αποδέσμευση του στρατού από την πολιτική εξουσία. Ο διάδοχος Κωνσταντίνος αναλαμβάνει την πλήρη διεύθυνση του στρατεύματος, ενώ η στρατιωτική αστυνομία και χωροφυλακή παραμένουν υπό τον έλεγχο του υπουργού Στρατιωτικών. Ωστόσο, η κυβέρνηση Ράλλη δεν είχε στέρεες βάσεις. Το κύκνειο άσμα θα δοθεί με τις αιματηρές ταραχές του 1903 με αφορμή το ανέβασμα της Ορέστειας του Αισχύλου σε δημοτική γλώσσα. Στα «Ορεστειακά» θα χάσουν τη ζωή τους 3 διαδηλωτές ύστερα από συγκρούσεις με τις αστυνομικές δυνάμεις.

Μετά την παραίτηση Ράλλη, στις 15 Δεκεμβρίου πρωθυπουργός αναλαμβάνει ο Θεοτόκης, με τις ίδιες συμμαχίες που είχε και πριν από έξι μήνες. Το σημαντικότερο πρόβλημα που είχε να αντιμετωπίσει αυτή η κυβέρνηση εστιαζόταν στον οικονομικό τομέα. Η επιδείνωση της οικονομίας είχε ξεκινήσει από το 1902 και συνεχιζόταν με αμείωτους ρυθμούς. Η όξυνση του Μακεδονικού ζητήματος από τα μέσα του 1903 απαιτούσε άνοδο των στρατιωτικών δαπανών, η οποία με τη σειρά της δημιουργούσε μεγάλα ελλείμματα.

ΠΕΡΙΚΟΠΕΣ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΞΟΔΩΝ

Στα τέλη του 1904 το έλλειμμα είχε φτάσει σε 10 εκατομμύρια δραχμές. Το βασικό μέλημα της κυβέρνησης Θεοτόκη στον δημοσιονομικό τομέα ήταν η προπάθεια μερικής ισοσκελίσης του προϋπολογισμού. Γι' αυτόν τον λόγο οδηγούνταν στην επιβολή νέων φόρων και στην περικοπή των εξόδων της διοίκησης. Οι βουλευτικές έδρες θα περιορίζονταν σε 150, ενώ οι νομοί μειώνονταν ξανά σε 16. Σε αυτό το πλαίσιο προβλεπόταν η περικοπή δαπανών σε αστυνομία και χωροφυλακή, και η αύξηση των φόρων επί του μισθού των δημοσίων και διοικητικών υπαλλήλων καθώς και επί των οινοπνευματωδών ποτών.

Ακόμα μια γελοιογραφία
από τον Νέο
Αριστοφάνη με τη
διακωμώδηση των
πρωταγόνων
της «απογύμνωσης»
της Ελλάδας, Δηλιγιάννη
και Τρικούπη (Εθνικό
Ιστορικό Μουσείο).

ΟΙ ΠΡΩΤΕΡΓΑΤΑΙ ΤΗΣ ΑΠΟΓΥΜΝΩΣΕΩΣ.

Επιπλέον ο Θεοτόκης προχώρησε στην εφαρμογή μιας σειράς στρατιωτικών μέτρων. Με τον νόμο ΓΙΘ΄ του 1904, δημιουργήθηκε το σώμα Γενικών Επιτελών, εκσυγχρονίστηκαν τα σχέδια επιστρατεύσεως, συστάθηκε το Ταμείο Εθνικού Στόλου, ενώ το ίδιο έτος ιδρύθηκε και το Ταμείο Εθνικής Αμύνης για τον εφοδιασμό του στρατού. Τα προσδοκώμενα έσοδα υπολογίστηκαν σε 5 εκατομμύρια δρχ. και πολλές μετέπειτα παραγγελίες όπλων έγιναν με κονδύλια αυτού του Ταμείου. Το 1904 ψηφίστηκε κι ο νέος οργανισμός στρατού σύμφωνα με τον οποίο η δύναμή του θα αποτελείτο σε επιστράτευση από τρεις μεραρχίες συνολικής δύναμης 60 χιλιάδων ανδρών.

Τα οικονομικά μέτρα της κυβέρνησης Θεοτόκη προκάλεσαν την αγανάκτηση τόσο του λαού όσο και των υπόλοιπων κόμματος. Στις 10 Δεκεμβρίου 1904 ο Ζαΐμης απέσυρε την εμπιστοσύνη του

Στα τέλη του 1904 το έλλειμμα είχε φτάσει σε 10 εκατομμύρια δραχμές και βασικό μέλημα παρέμενε η ισοσκέλιση του προϋπολογισμού

στην κυβέρνηση Θεοτόκη και τη θέση του ανέλαβε μια βδομάδα μετά ο Δηλιγιάννης, που πέτυχε να πάρει ψήφο εμπιστοσύνης, ενώ σταθεροποίησε τη θέση του με εκλογές λίγους μήνες αργότερα. Η θητεία του όμως κι αυτή τη φορά ήταν βραχύβια. Τα θέματα που απασχόλησαν την κυβέρνηση αυτή ήταν η περιστολή των δαπανών με σκοπό να εξοικονομηθούν πόροι.

Στις 31 Μαΐου 1905, ο πρώθυπουργός Δηλιγιάννης θα δολοφονηθεί από έναν οργανωμένο χαρτοπαίκτη, τον Κωστογεράκη, που με αυτόν τον τρόπο διαμαρτυρήθηκε για τη νομοθετική εισήγηση του Δηλιγιάννη για κλείσιμο των χαρτοπαίκτηκών λεσχών. Οι συμμαχικές κυβερνήσεις που διαδέχτηκαν τον Δηλιγιάννη (Μαυρομιχάλη και Ράλλη) επιβίωσαν μόλις ως τα τέλη Νοεμβρίου του 1905.

Η ΣΥΝΕΤΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΘΕΟΤΟΚΗ

Μετά τη μεγάλη νίκη του στις εκλογές ο Θεοτόκης σχημάτισε, στις 8 Δεκεμβρίου 1905, τη μακροβιότερη κυβέρνηση της εποχής και έγινε μάρτυρας σημαντικών γεγονότων, όπως ο Μακεδονικός Αγώνας και το αίτημα των Κρητικών για Ένωση. Η κυβέρνηση έ-

Η δολοφονία του πρωθυπουργού Θεόδωρου Δηλιγιάννη έξω από τη Βουλή στις 31 Μαΐου 1905. Ο Δηλιγιάννης έπεσε κατά κάποιο τρόπο θύμα της οικονομικής πολιτικής του καθώς δράστης ήταν ένας χαρτοπαικτής που θέλησε να διαμαρτυρηθεί για το κλείσιμο των χαρτοπαικτικών λεσών που είχε εισηγηθεί με νομοσχέδιο ο πρωθυπουργός (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΤΑΦΙΔΑΣ

Ετος	Κυβέρνηση	Πραγματικά έσοδα	Πραγματικά έξοδα	Περίσσειμα ή έλλειμμα
1899	Θεοτόκη	111,2	104,6	+6,6
1900	Θεοτόκη	119,5	109,3	+10,2
1901	Θεοτόκη	167,6	114,1	+53,5
1902	Ζαΐμη	138,9	124,6	-14,3
1903	Δηλιγιάννη	116,1	116,2	-0,1
1904	Θεοτόκη	113,5	116,1	+17,4
1905	Ράλλη	129,7	116,3	+13,3
1906	Θεοτόκη	133,0	121,5	+11,5
1907	Θεοτόκη	136,5	132,1	+4,4
1908	Θεοτόκη	126,3	133,6	-7,3
1909	Θεοτόκη	125,0	136,9	-11,9

θεσε ως πρώτο στόχο την πολεμική προπαρασκευή της χώρας. Ο Θεοτόκης είχε ήδη στο ενεργητικό του απ' τις προηγούμενες θητείες του την ψήφιση αρκετών νόμων που συντέλεσαν στην ενίσχυση του στρατού. Χάρη στα χρήματα που συγκεντρώθηκαν απ' το Ταμείο Εθνικού Στόλου, η κυβέρνηση Θεοτόκη μπόρεσε το 1906 να προχωρήσει στην πρώτη σημαντική αγορά νέων πλοίων μετά από πολλά έτη (6 νέα αντιτορπιλικά προσέθηκαν στη δύναμη του στόλου).

Όταν ο Θεοτόκης ανέλαβε εκ νέου το υπουργείο Στρατιωτικών βρήκε τον στρατό σε τραγική κατάσταση. Η μόνιμη δύναμή του έφτανε μόλις τις 18.000 άνδρες και ήταν εξοπλισμένος με παλαιού τύπου τυφέκια και πυροβόλα. Η συναρμολόγηση των 60.000 τυφεκίων «Μάνλιχερ» που είχαν παραγγελθεί από το 1905 δεν είχε αρχίσει καν. Με έναν νόμο του Ιουλίου του 1906 αποφασίστηκε η περαιτέρω ενίσχυση του ταμείου Εθνικής Αμύνης μέσω πιστώσεων του ειδικού προϋπολογισμού του υπουργείου στρατιωτικών. Ακολούθησε η έγκριση δανείου απ' την Εθνική Τράπεζα, ύψους 20 εκατομμυρίων χρυσών φράγκων το 1906. Χάρη σε αυτές τις επιπλέον επιχορηγήσεις επιτεύχθηκε η πραγμάτωση του οργανισμού του στρατού του 1904, που αν και ξεκίνησε ουσιαστικά να υλοποιείται το 1905, ολοκληρώθηκε μέσα σε μια τριετία μόλις αντί των πέντε ετών που είχε προβλεφθεί.

Ενδεικτική του έργου της κυβέρνησης Θεοτόκη ήταν η έκθεση του υπουργού Στρατιωτικών Μανουσογιαννάκη, που διαδέχτηκε τον Θεοτόκη το 1909, η οποία έλεγε πως στις 11 Ιουλίου 1909, βρέθηκαν στις αποθήκες εκτός των παλιών τυφεκίων, 60 χιλιάδες νέα τυφέκια με τα απαραίτητα φυσίγγια, νέες πυροβολαρχίες, αρκετές χιλιάδες αραβίδες και 6 οπλοπολυβόλα.

Η δημοσιονομική πολιτική που εφαρμόσε ο Θεοτόκης σύμφωνα με τα στοιχεία του Dakin, κατά την περίοδο 1906-1909 παρουσίασε συνολικά σε τέσσερις προϋπολογισμούς ένα έλλειμμα της τάξης των 3 εκατομμυρίων χρυσών δρχ., αντίθετα με την περίοδο 1899-1905 οπότε είχε σημειωθεί συνολικό περίσσειμα 56 εκατομμυρίων χρυσών δρχ. Η αύξην-

Ο Βασιλιάς Γεώργιος Α'
(Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

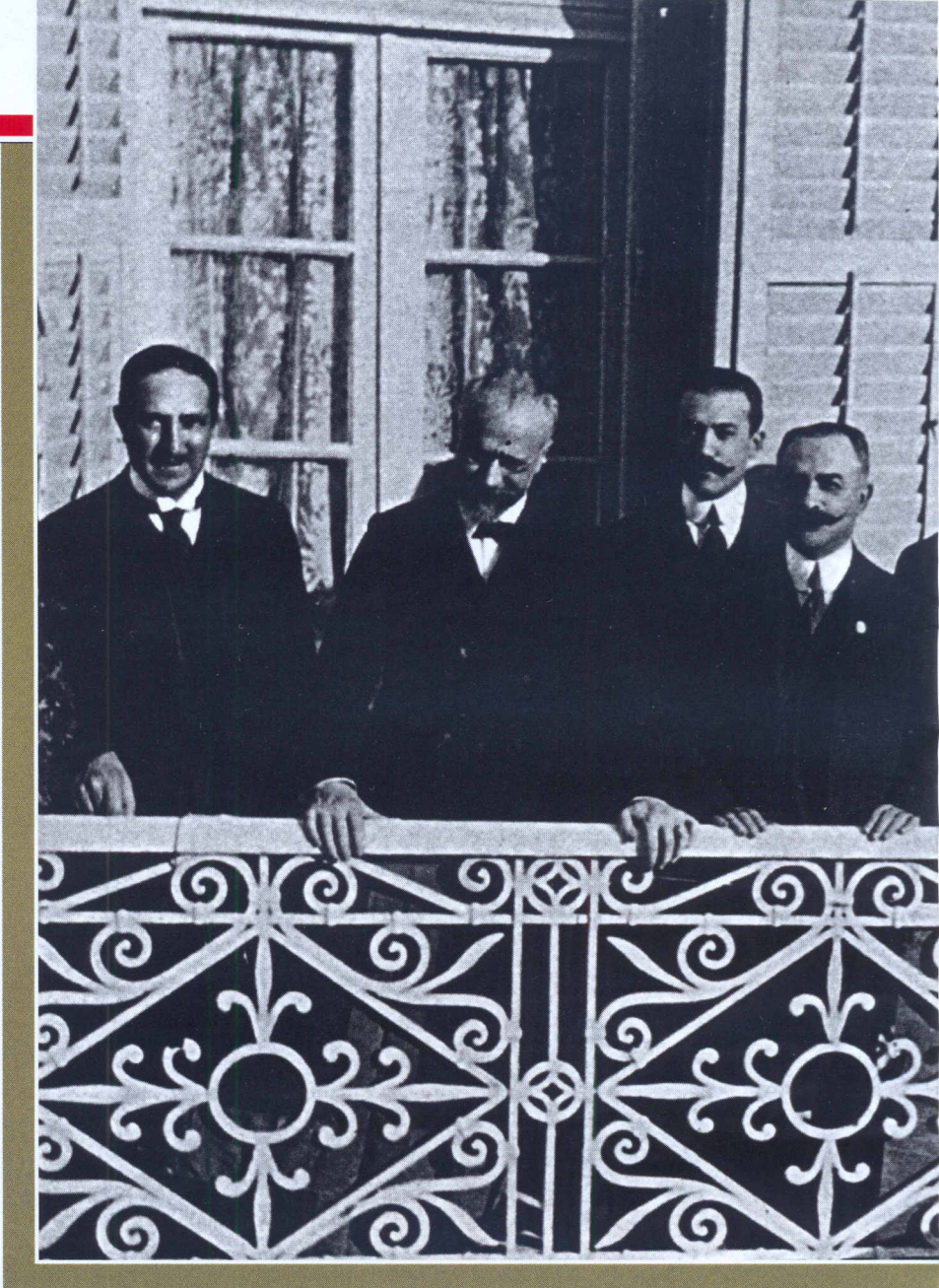
στην πατρίδα. Για πολλές αγροτικές οικογένειες τα εμβάσματα θα συνέβαλλαν στην απελευθέρωση κτημάτων από τις υποθήκες και στον περιορισμό των τοκογλυφικών επιτοκίων δανεισμού. Τα εμβάσματα αυτά βοήθησαν το κράτος στο ισοζύγιο πληρωμών του. Ως το 1914 το ύψος των εμβασμάτων έφτανε σε 61 εκατομμύρια χρυσές δραχμές, μιάμιση δηλαδή φορά της αξίας των εξαγωγών σταφίδας και ίσο με το 1/3 των εξαγωγών της χώρας.

Επιπρόσθετα, τα έσοδα από την εμπορική ναυτιλία συνέβαλαν στην ευρύτερη οικονομική ανόρθωση της χώρας. Από το 1876 έως το 1890 το ισοζύγιο για την ελληνική ναυτιλία ήταν αρνητικό. Αντίθετα, από το 1890 και μετά, η μετάβαση της ελληνικής ναυτιλίας στον ατμό επιταχύνθηκε. Η ραγδαία ανάπτυξη της ατμοκίνητης ναυτιλίας συνέβαλε στην αύξηση των εισροών ναυτιλιακού συναλλάγματος καθώς και αυξημένων εμβασμάτων από τους ναυτικούς.

Καθοριστικό ρόλο στην αναπλήρωση των απωλειών από τις σταφιδικές εξαγωγές και στην ενίσχυση του ελληνικού ισοζυγίου πληρωμών έπαιξαν οι εξαγωγές καπνού. Η άνοδος τους ήταν ραγδαία κατά την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα. Στη διάρκεια του 19ου αιώνα κάλυπταν το 2-3% των συνολικών εξαγωγών, ενώ το 1911 αποτελούσαν το 13%. Αιτία της αύξησης των εξαγωγών καπνού ήταν η άνοδος του βιοτικού επιπέδου των λαϊκών στρωμάτων, ενώ τα ελληνικά καπνά άρχισαν να εξαγονται μετά το 1910, σε νέες αγορές όπως της Γερμανίας. Η αύξηση των δύο βασικότερων προϊόντων εξαγωγών, των καπνών και της σταφίδας, ήταν τέτοια ως το 1914, ώστε παρά την ανατίμηση της δραχμής να μη μειωθεί η αξία τους.

ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΤΟ ΓΟΥΔΙ ΚΑΙ Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

Ενώ όμως σημειώνεται μια πραγματικά αξιόλογη πρόοδος την περίοδο 1898-1909, θα σημειωθεί τον Αύγουστο του 1909 πραξικοπηματική κίνηση από μια ομάδα αξιωματικών, το οποίο έμει-

νε γνωστό ως το Κίνημα στο Γουδί. Το Κίνημα στο Γουδί θέλησε να άρει το πολιτικό αδιέξοδο και να σταματήσει την κυβερνητική αστάθεια, ώστε να φτάσει η χώρα στην απαιτούμενη ανόρθωση.

Σε αυτό που μας ενδιαφέρει, τον τομέα της οικονομίας, πρέπει να επισημανθεί πως η επίκληση των κινηματιών αξιωματικών στην κακή οικονομική κατάσταση της χώρας και το αίτημα για άμεση εξυγίανση και ανόρθωση δεν ανταποκρίνονταν πλήρως στην εικόνα που παρουσίαζαν τα ταμεία του κράτους και η κίνηση του χρήματος. Είναι αλήθεια πως η δημοσιονομική κατάσταση της Ελλάδας, που είχε βελτιωθεί αισθητά στις αρχές της δεκαετίας του 1900, παρουσίαζε μια κάμψη τα τελευταία δύο

χρόνια. Στην πραγματικότητα, τα αιτήματα του Κινήματος ήταν περισσότερο «εθνικά» παρά οικονομικά, καθώς οι αξιωματικοί φαίνεται πως δεν είχαν συγκωρήσει τον Θεοτόκη για τη «συνετή» στάση που είχε επιλέξει να ακολουθήσει στο κρητικό ζήτημα.

Αν και η κυβέρνηση διέθετε τις δυνάμεις για να καταστείλει το κίνημα, εντούτοις δεν τόλμησε να κάνει κάτι τέτοιο. Ο Ράλλης παραιτήθηκε και στη θέση του ήρθε η κυβέρνηση Μαυρομιχάλη, η οποία δέχτηκε τα αιτήματα της επανάστασης, ωστόσο, σύντομα αποδείχτηκε ότι η ανανέωση και η αλλαγή δεν μπορούσε να υλοποιηθεί με αλλαγή κυβέρνησης αλλά με τον ερχομό νέου πολιτικού «αίματος» στο σκηνικό.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος στον εξώστη του δημαρχείου Σύρου τον Αύγουστο του 1910, όταν ταξίδευε από την Κρήτη στον Πειραιά για να αναλάβει καθήκοντα βουλευτή. Ήταν ο άνθρωπος που θα ανανέωνε το πολιτικό σκηνικό και θα εκμεταλλευόταν τη σχετική οικονομική ανόρθωση που είχε προηγηθεί για να πετύχει τις εθνικές διεκδικήσεις (Μουσείο Μπενάκη).

Όταν τέθηκε λοιπόν ζήτημα αντικατάστασης της κυβέρνησης Μαυρομιχάλη, προκρίθηκε ο Κρητικός βουλευτής Ελευθέριος Βενιζέλος, που δέχθηκε την πρόσκληση του Στρατιωτικού Συνδέσμου.

Στις εκλογές που είχαν κριθεί απαραίτητες για τη σύγκληση Εθνοσυνέλευσης, τον Αύγουστο του 1910, τα παλαιά κόμματα υπέστησαν μεγάλη φθορά, ενώ αναδείχθηκαν οι ανεξάρτητοι φιλοβενιζελικοί υποψήφιοι και ο ίδιος ο Βενιζέλος εξελέγη βουλευτής Αττικοβοιωτίας. Στις 6 Οκτωβρίου, μετά από επαφές με όλους τους πολιτικούς αρχηγούς, ο Γεώργιος Α' έδωσε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Ελευθέριο Βενιζέλο.

ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

Η ολοκλήρωση της Αναθεώρησης του Συντάγματος οδήγησε σε νέες εκλογές τον Μάρτιο του 1912 με νικητή και πάλι τον Βενιζέλο. Το πνεύμα της ανανέωσης της πολιτικής κυριαρχούσε απόλυτα τη στιγμή εκείνη και ο Βενιζέλος ως άφθαρτος πολιτικός και ισχυρή προσωπικότητα συγκέντρωνε τα απαραίτητα στοιχεία για ένα νέο ξεκίνημα της χώρας.

Η ολοκλήρωση της στρατιωτικής προπαρασκευής της χώρας ήταν απόλυτη προτεραιότητα, τη στιγμή που φαινόταν ότι οι υπόλοιπες βαλκανικές χώρες ήταν έτοιμες να διεκδικήσουν τα εδάφη που

τους αναλογούσαν από την οθωμανική αυτοκρατορία. Όταν ο Βενιζέλος ανέλαβε το υπουργείο Στρατιωτικών το 1910 βρήκε μια στενή βάση για τη δημιουργία στρατού. Οι κυβερνήσεις του Θεοτόκη κυρίως και του Ράλλη κατά δεύτερον, είχαν εφοδιάσει με σύγχρονο οπλισμό τον στρατό ξηράς, όμως δεν είχαν μπορέσει ή προλάβει να οργανώσουν πολυπληθή στρατό. Ο Βενιζέλος επιπλέον ήταν υποχρεωμένος να υλοποιήσει τις συμφωνίες για την άφιξη Γάλλων εκπαιδευτών για τον στρατό και Αγγλών για τον στόλο. Η διαφωνία που σημειώθηκε με τον Γεώργιο, που προτιμούσε Γερμανούς εκπαιδευτές, κάμφθηκε τελικά και οι ξένες αποστολές έφτασαν κανονικά στα μέσα Ιανουαρίου του 1911.

Οι επόμενοι μήνες ήταν η αποθέωση. Η Ελλάδα μπήκε στην περιπέτεια των Βαλκανικών Πολέμων με έναν πολυπληθή, αξιόμαχο και καλά εξοπλισμένο στρατό χάρη στο εξοπλιστικό πρόγραμμα που είχε προηγηθεί και ολοκλήρωσε ο Βενιζέλος. Στο τέλος του Β' Βαλκανικού Πολέμου είχε εκπληρωθεί το μεγαλύτερο μέρος των εθνικών διεκδικήσεων, ο πληθυσμός της χώρας και η έκταση είχαν διπλασιαστεί. Τίποτε από όλα αυτά δεν ήταν τυχαίο: ο Βενιζέλος βρήκε μια «στρωτή» κατάσταση σε ό,τι αφορούσε τις οικονομικές δυνατότητες του ακόμα μικρού ελληνικού βασιλείου.

Η οικονομία της χώρας στα 1912 έμοιαζε να έχει αναρρώσει κάτω από τον αυστηρό Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο, την ορθότερη διαχείριση του δημοσίου χρήματος, τα εμβάσματα των μεταναστών, την αποκατάσταση στην τραπεζική πίστη. Δεν είναι καθόλου τυχαίο πως πολύ μεγάλο βάρος για τη χρηματοδότηση της πολεμικής προσπάθειας επωμίστηκε η Εθνική Τράπεζα, που είχε αποθησαυρίσει μεγάλα αποθέματα σε χρυσό τα προηγούμενα χρόνια εφαρμόζοντας μια συνεπή πολιτική αποταμίευσης σε συνδυασμό με το προνόμιο της έκδοσης χαρτονομίσματος. Ακόμα κι αν η ανάκαμψη δεν ήταν στιγμιαίο γεγονός και δεν θα μπορούσε κανείς να κάνει λόγο για «θαύμα», η πτώχευση του 1893 έμοιαζε σίγουρα μακρινός εφιάλτης. ■

Πρωθυπουργός των έργων αλλά και της πτώχευσης

Ο ΗΓΕΤΗΣ ΠΟΥ ΕΠΩΜΙΣΤΗΚΕ ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ ΤΗΣ ΧΡΕΟΚΟΠΙΑΣ

Ο πολιτικός που έβαλε τις βάσεις για την παγίωση του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα. Ως μεγάλος οραματιστής, κατανόησε τη σημασία που είχαν για την ανάπτυξη της χώρας τα μεγάλα έργα υποδομής, αν και η πολιτική του υπέρμετρου δανεισμού οδήγησε στην κήρυξη πτώχευσης.

Ο Χαρίλαος Τρικούπης γεννήθηκε στο Ναύπλιο στις 11 Ιουλίου 1832, έτος που τερμάτισε τον εμφύλιο που είχε ακολουθήσει τη δολοφονία του Καποδίστρια. Η καταγωγή του Τρικούπη ήταν απ' το Μεσολόγγι. Γιος του ιστορικού και πολιτικού της Επανάστασης του 1821 και γραμματέα της επικρατείας επί Καποδίστρια, Σπυρίδωνα Τρικούπη, και της Αικατερίνης Μαυροκορδάτου, αδερφής του Αλέξανδρου, ο Χαρίλαος ήταν μάλλον απίθανο να μην έχει στο αίμα του το «μικρόβιο» της πολιτικής.

Η οικογένεια Τρικούπη θα μετακομίσει στην Αθήνα το 1834. Ο Τρικούπης επέδειξε μεγάλη κλίση στις θετικές σπουδές και στα Μαθηματικά, κάτι που προδιέγραφε τη μελλοντική του ικανότητα στα οικονομικά. Διακρίθηκε όμως και στις κλασικές σπουδές, κατά

τις απολυτήριες εξετάσεις του, ενώ η έκθεσή του για τον Θουκυδίδη κατέπληξε τους καθηγητές του.

Οι σπουδές του συνεχίστηκαν με την είσοδό του στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1848 και αργότερα στο Παρίσι. Την ίδια περίοδο ο νεαρός Τρικούπης γνώριζε πλέον πολύ καλά την αγγλική, γαλλική και ιταλική γλώσσα. Το τέρμα των σπουδών του στο Παρίσι συνοδεύτηκε απ' την αναγώρευσή του σε διδάκτορα.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΗΣ ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ

Σε ηλικία 23 ετών, τον Φεβρουάριο του 1856, ο Χαρίλαος Τρικούπης θα αναλάβει καθήκοντα ακολούθου της ελλη-

νικής πρεσβείας στο Λονδίνο, ενώ τον Απρίλιο θα αναλάβει και επίσημα τα καθήκοντά του ως ιδιαίτερος γραμματέας του πατέρα του, ο οποίος ήταν πρέσβης απ' το προηγούμενο έτος. Ο Τρικούπης θα εκμεταλλευτεί τη θητεία του στο Λονδίνο, όπως και πριν στο Παρίσι, για να αναπτύξει δημόσιες σχέσεις με σημαντικές προσωπικότητες της εποχής.

Λίγο πριν την έξωση του βασιλιά, ο Σπυρίδων Τρικούπης παραιτήθηκε από πρέσβης. Έτσι ο Χαρίλαος Τρικούπης γινόταν προσωρινά πρέσβης σε ηλικία μόλις 29 ετών.

Το ζήτημα της ένωσης των Επτανήσων με την Ελλάδα θα αποτελέσει την πρώτη ουσιαστική σημαντική διπλωματική δραστηριότητα του Τρικούπη. Στο Λονδίνο θα έρθει σε επαφή με τον πρωθυπουργό Πάλμερστον, με τον οποίο συζήτησε το ενδεχόμενο παραχώ-

Προσωπογραφία του
Χαρίλαου Τρικούπη στον
σατιρικό Νέο Αριστοφάνη
του 1892. Η απεικόνιση
αυτή αποτελεί μία
από τις ελάχιστες
σβαρές απεικονίσεις
του Μεσολογγίτη
πολιτικού στη
συγκεκριμένη εφημερίδα
(Εθνικό Ιστορικό
Μουσείο).

Γελοιογραφία του
θεόδωρου Δηλιγιάννη,
κυριότερου πολιτικού
αντιπάλου του Χαρίλαου
Τρικούπη από το
σατιρικό «Άστρ» του
1887. Ο Δηλιγιάννης,
ο οποίος εναλλασσόταν
με τον Τρικούπη
στις κυβερνήσεις,
υποστήριζε αντίθετες
πολιτικές και
οικονομικές θέσεις από
τον αντίπαλό του (Εθνικό
Ιστορικό Μουσείο).

ΘΑΛΑΣΣΟΦΟΥΡΤΟΥΝΑ ΤΗΣ ΕΒΔΟΜΑΔΟΣ

ρησης των νησιών στην Ελλάδα. Τον Δεκέμβριο του 1862, σε συνάντησή του με τον Βρετανό υπουργό Εξωτερικών Ράσελ, θα ενημερωθεί για την απόφαση της Αγγλίας να παραχωρήσει τα Ιόνια νησιά στην Ελλάδα εφόσον εγκατασταθεί η βασιλεία σε αυτή και ο νέος βασιλιάς να είναι αρεστός της. Ο Τρικούπης ενημέρωσε άμεσα την ελληνική κυβέρνηση για τις εξελίξεις αυτές.

Η ΕΝΩΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΤΑΝΗΣΩΝ

Ο Τρικούπης επέστρεψε στην Ελλάδα τον Μάρτιο του 1863 (τον Φεβρουάριο η κυβέρνηση κατήργησε όλες τις προεβίαιες για λόγους οικονομίας), ενώ τον Μάιο, αφού εκλέχτηκε αντιπρόσωπος της ελληνικής παροικίας του Λονδίνου στην Εθνοσυνέλευση, διαπίστωσε πολύ σύντομα ότι συνέκλινε περισσότερο προς τις ιδέες του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου παρά προς αυτές του Δημήτριου Βούλγαρη.

Ο Κουμουνδούρος και ο Βούλγαρης συμφώνησαν να στείλουν τον νεαρό Τρικούπη ως εκπρόσωπο της Ελλάδας για τις διαπραγματεύσεις των Ιονίων Νήσων με τη Βρετανία. Στις 17 Μαρτίου 1864 υπεγράφη συνθήκη μεταξύ Ελλάδας, Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας, με την οποία η ουδετερότητα των Επτανήσων περιοριζόταν σε Κέρκυρα και Παξούς. Ο Τρικούπης παρασημοφορήθηκε απ' τον βασιλιά των Ελλήνων Γεώργιο Α' για την επιτυχή έκβαση των διαπραγματεύσεων, ενώ ένα χρόνο αργότερα εξελέγη βουλευτής Μεσολογγίου.

Ήταν εποχή μεγάλης κυβερνητικής αστάθειας: Μέσα σε διάστημα 14 μηνών σχηματίστηκαν επτά κυβερνήσεις, ενώ η έκρηξη της Κρητικής Επανάστασης (1866) οδήγησε τον Γεώργιο Α' να δώσει την εντολή σχηματισμού στον Κουμουνδούρο. Ήταν Δεκέμβριος του 1866 όταν ο νέος πρωθυπουργός ανέθετε το υπουργείο Εξωτερικών στον ανεξάρτητο βουλευτή Τρικούπη. Πρώτη πράξη του ήταν να αλλάξει την εθιμοτυπία που πρόβλεπε ότι ο υπουργός Εξωτερικών όφειλε να επισκέπτεται τους ξένους

Ο πατέρας του Χαρίλαου Τρικούπη, Σπυρίδων, ιστορικός και πρέσβης με ενεργό ρόλο στις διαπραγματεύσεις, οι οποίες κατέληξαν στην Ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα το 1864 (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

πρεσβευτές. Εκτοτε θα ίσχυε το αντίθετο. Κατά τη διάρκεια της υπουργίας του το ελληνικό κράτος προχωρεί με προτροπή του σε πολεμικές παραγγελίες, λόγω της πολεμικής κατάστασης στην Κρήτη. Σημαντικό επίτευγμα του Τρικούπη αποτέλεσε η επικύρωση της ελληνοσερβικής προσέγγισης με τη Συνθήκη του Φεσλάου (1867). Αν και τελικά δεν εφαρμόστηκε ποτέ, η συνθήκη αυτή που πρόβλεπε διαμοιρασμό των ευρωπαϊκών εδαφών της Τουρκίας μεταξύ Ελλάδας-Σερβίας, αποτελούσε δείγμα του πώς αντιλαμβάνονταν ο Τρικούπης την προσέγγιση των βαλκανι-

■

Στις 29 Ιουνίου 1874 ο Τρικούπης δημοσιεύει το περίφημο άρθρο “Τις πταίει” το οποίο εισήγε την Αρχή της Δεδηλωμένης

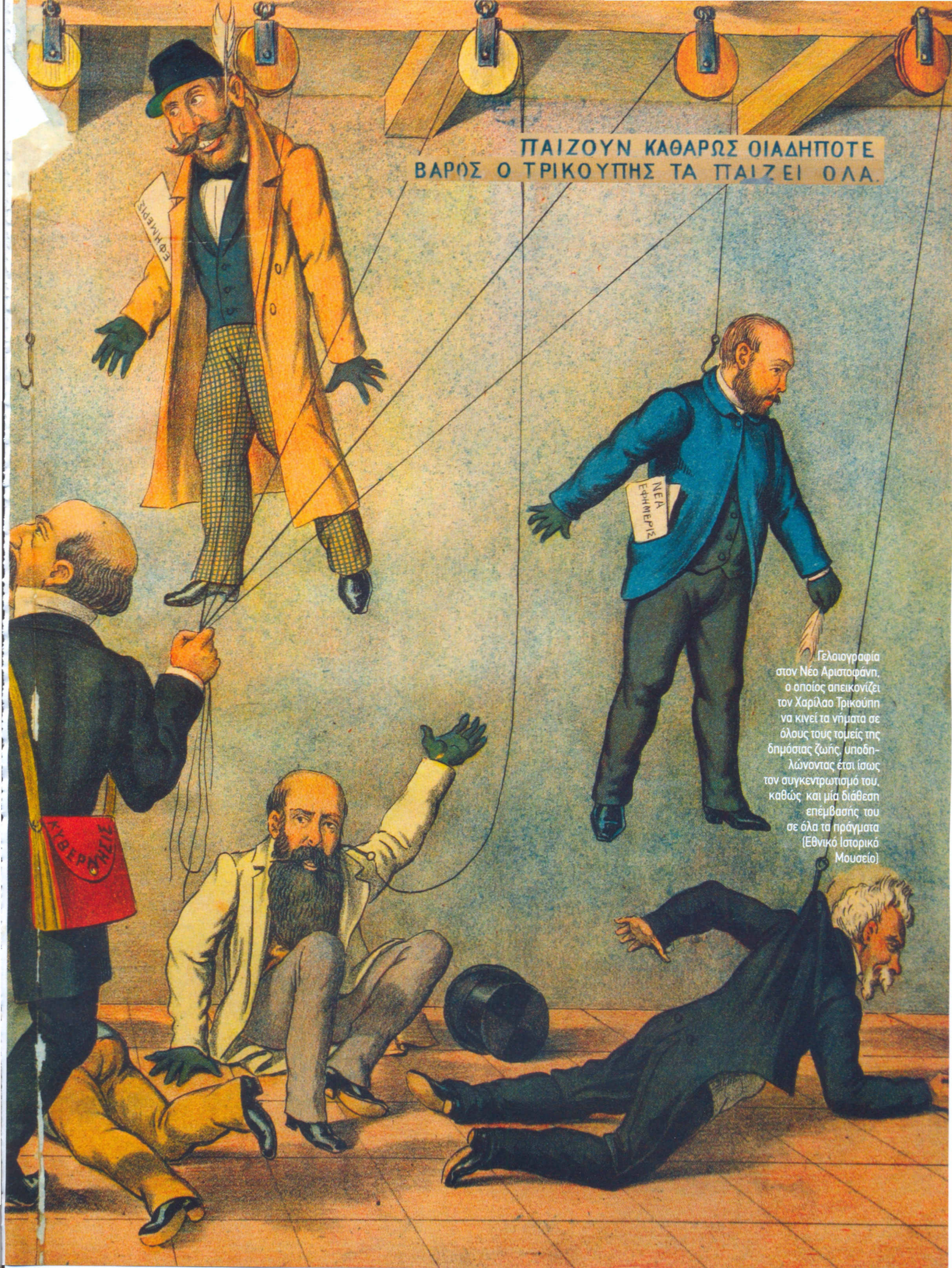
κών κρατών. Αν και απέτυχε να εκλεγεί βουλευτής στις εκλογές του 1869, αυτό δεν τον εμπόδισε μακροπρόθεσμα να ανέλθει σε ανώτερα αξιώματα και να καταξιωθεί ως πολιτικός άνδρας. Την περίοδο που μεσολαβεί ως το 1874, ο Τρικούπης εκλέχτηκε πρώτος βουλευτής Μεσολογγίου (1872), ωστόσο δεν πέτυχε την επανεκλογή του στις εκλογές του 1873.

Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΕΔΗΛΩΜΕΝΗΣ

Εκείνα τα χρόνια, η οικονομική αδυναμία της χώρας συνοδευόταν και από ένα σαθρό πολιτικό σύστημα, το οποίο δεν ήταν ικανό να δώσει τη διακυβέρνηση του κράτους στα κόμματα που πλειοψηφούσαν στη Βουλή και οι πολιτικοί αδυνατούσαν να αντιταχθούν στις παρεμβάσεις του στέμματος, που ευνοούσε τη συγκρότηση κυβερνήσεων μειοψηφίας. Η παραπάνω πραγματικότητα απαιτούσε τη δημιουργία ενός νέου πολιτικού σχηματισμού, το οποίο έκανε πράξη ο Τρικούπης. Εμφανείς άνδρες που ανήκαν στα παλαιά κόμματα ακολουθήσαν το νέο κίνημα, το οποίο ονομάστηκε «Πέμπτο κόμμα» (λόγω του ότι ερχόταν πέμπτο στη σειρά πίσω απ' τα τέσσερα παραδοσιακά κόμματα των Κουμουνδούρου, Δελγιώργη, Βούλγαρη και Ζαΐμη).

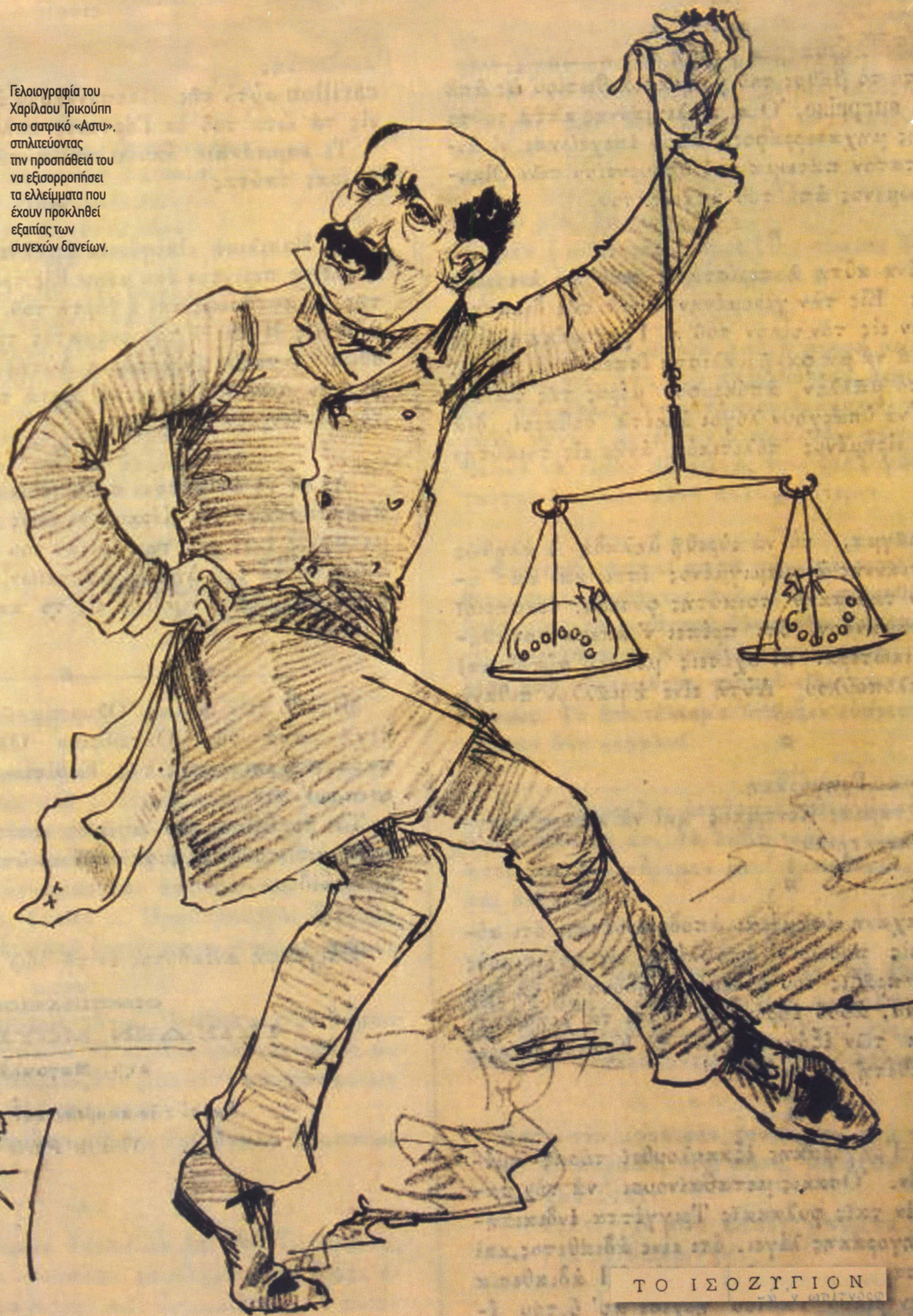
Οι εκλογές βίας και νοθείας του 1874 τις οποίες έκανε ο Βούλγαρης με σκοπό να διατηρηθεί στην εξουσία, εξόργισαν τον Τρικούπη ο οποίος αποφάσισε την αποχή. Μία μόλις βδομάδα μετά τις εκλογές, στις 29 Ιουνίου, ο Τρικούπης δημοσιεύει το άρθρο που έμεινε στην Ιστορία με τον τίτλο «Τις πταίει;» στην εφημερίδα «Καιρός». Κεντρική ιδέα του άρθρου (το οποίο σημειωτέον ήταν ανυπόγραφο) ήταν η λεγόμενη «Αρχή της Δεδηλωμένης». Οπως έγραφε χαρακτηριστικά ο Τρικούπης: «Ίνα επέλθει θεραπεία πρέπει να γίνει ειλικρινώς αποδεκτή η θεμελιώδης αρχή της κοινοβουλευτικής κυβερνήσεως, ότι τα υπουργεία λαμβάνονται εκ της πλειοψηφίας της Βουλής». Στο άρθρο αυτό ο Τρικούπης ανέπτυξε την άποψη της ανάγκης δύο ισχυρών κομματικών σχη-

ΠΑΙΖΟΥΝ ΚΑΘΑΡΩΣ ΟΙΑΔΗΠΟΤΕ
ΒΑΡΟΣ Ο ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ ΤΑ ΠΑΙΖΕΙ ΟΛΑ.

Γελοιογραφία
στον Νέο Αριστοφάνη,
ο οποίος απεικονίζει
τον Χαρίλαο Τρικούπη
να κινεί τα νήματα σε
όλους τους τομείς της
δημόσιας ζωής, υποδη-
λώνοντας έτσι ίσως
τον συγκεντρωτισμό του,
καθώς και μία διάθεση
επέμβασης του
σε όλα τα πράγματα
(Εθνικό Ιστορικό
Μουσείο)

Γελοιογραφία του
Χαρίλαου Τρικούπη
στο σατιρικό «Άστυ»,
σπηλιτεύοντας
την προσπάθειά του
να εξισορροπήσει
τα ελλείμματα που
έχουν προκληθεί
εξαιτίας των
συνεχών δανείων.

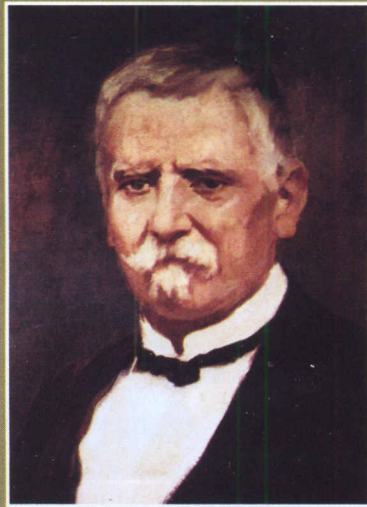
ΤΟ ΙΣΟΖΥΓΙΟΝ

ματισμών στη Βουλή στη θέση των κατακερματισμένων πολιτικών δυνάμεων.

Αν και πουθενά στο άρθρο ο Τρικούπης δεν αναφερόταν σε ανατροπή του καθεστώτος, προκλήθηκε σάλος και ο εισαγγελέας διατάχθηκε να συλλάβει τον εκδότη της εφημερίδας. Οι τριγμοί που προκάλεσε το άρθρο του Τρικούπης και οι πολιτικές εξελίξεις άλλαξαν γρήγορα τα δεδομένα. Η πολιτική κρίση ξέσπασε έντονη όταν ο Βούλγαρος για να πετύχει πλειοψηφία στη Βουλή πέτυχε με τεχνάσματα να μειώσει τον αριθμό των βουλευτών από 190 σε 167, εκλέγοντας έτσι δικό του πρόεδρο Βουλής. Ο Γεώργιος Α' φοβούμενος ότι η κρίση που ξέσπασε θα απειλούσε και τον ίδιο, κάλεσε τον Τρικούπης στα ανάκτορα στις 25 Απριλίου 1875 για να του δώσει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης. Ο Τρικούπης, αν και δεν είχε τη Δεδηλωμένη, καθώς δεν ήταν καν ο ίδιος βουλευτής, δέχτηκε την εντολή και σχημάτισε κυβέρνηση με μόνο στόχο τη διεξαγωγή εκλογών, οι οποίες θα ήταν αδιάβλητες και θα έδιναν κυβέρνηση πλειοψηφίας. Ετσι η «Δεδηλωμένη» θα εφαρμόζοταν στην πράξη.

Οι εκλογές έγιναν στις 18 Ιουλίου 1875, με τάξη και χωρίς κρούσματα νοθείας. Σε αυτές ο Τρικούπης εκλέχτηκε βουλευτής και το κόμμα του κέρδισε 25 έδρες. Τον Αύγουστο του 1875 ξέσπασε εξέγερση στην Ερζεγοβίνη, η οποία τον Απρίλιο του 1876 επεκτάθηκε στη Βουλγαρία. Η επανάσταση στη Βουλγαρία κατεστάλη με γενικευμένες σφαγές. Η Σερβία και το Μαυροβούνιο κήρυξαν πόλεμο στην Πύλη με ρωσική υποκίνηση τον Ιούνιο. Η κυβέρνηση Κουμουνδούρου αναγκάστηκε να παραιτηθεί τον Νοέμβριο. Οι επόμενοι μήνες σηματοδεύτηκαν από συνεχείς κυβερνητικές εναλλαγές που κατέληξαν στη συγκρότηση Οικουμενικής (Μάιος 1877), με τον Τρικούπης υπουργό Εξωτερικών. Ένα μήνα πριν η Ρωσία είχε κηρύξει στην Τουρκία τον πόλεμο. Ακολούθησαν επαναστάσεις σε Θεσσαλία και Κρήτη.

Καθ' όλο το διάστημα της κρίσης, ο Τρικούπης (ως υπουργός Εξωτερικών) ήταν αντίθετος σε κάθε πολεμική ενέργεια προτού ενισχυθούν οι ένοπλες δυνάμεις. Διαφορετικά κάθε εμπλοκή

Ο Αλέξανδρος Κουμουνδούρος, πολιτικός, ο οποίος επέλυσε το πρόβλημα της αναδιανομής των εθνικών γαιών και έλαβε μέτρα προς την κατεύθυνση του εκσυγχρονισμού της χώρας (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

θα είχε καταστροφικές συνέπειες για τη χώρα. Η είδηση της υπογραφής της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου, που δημιουργούσε τη «Μεγάλη Βουλγαρία», άφηνε την Ελλάδα στα ίδια σύνορα και προκάλεσε αληθινό σάλο στην Αθήνα.

Ευτυχώς για την Ελλάδα, η Γερμανία αντέδρασε και συγκάλεσε συνέδριο στο Βερολίνο με τη σύμφωνη γνώμη της Βρετανίας, για αναθεώρηση της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου. Αν και αρχικά είχε συμφωνηθεί να σταλεί επικεφαλής της ελληνικής αντιπροσωπείας στο συνέδριο ο Τρικούπης, εντούτοις ο Κουμουνδούρος λόγω πιέσεων του Ρώσου πρέσβη αποφάσισε να ηγηθεί της

Ο Τρικούπης, ως υπουργός Εξωτερικών ήταν αντίθετος στην ανάληψη κάθε πολεμικής ενέργειας προτού ενισχυθούν οι ένοπλες δυνάμεις

αποστολής ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης. Το μόνο που απέσπασε η αντιπροσωπεία ήταν μια υπόσχεση των δυνάμεων για βελτίωση των βορείων συνόρων της Ελλάδας, με υπογραφή πρωτοκόλλου τον Ιούλιο του 1878. Ήταν τέτοια η αορισία των όρων, που μετά από τρία χρόνια έγινε δυνατό να υλοποιηθεί η επέκταση των συνόρων με την ένωση της Θεσσαλίας και της Αρτας.

ΣΤΟ ΤΙΜΟΝΙ ΤΗΣ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΙΑΣ

Η κυβέρνηση Κουμουνδούρου που προέκυψε από τις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 1879 παρέμεινε στην εξουσία ως τον Μάρτιο, οπότε καταψηφίστηκε λόγω ενός στρατιωτικού νομοσχεδίου. Η παραίτηση της κυβέρνησης έφερε τον Τρικούπης σε θέση ισχύος και έτσι δέχτηκε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στις 10 Μαρτίου 1880. Αμέσως μετά η νέα κυβέρνηση εισήγαγε προς ψήφιση στη Βουλή νομοσχέδιο για την οργάνωση του στρατού.

Κατά τη διάρκεια της μόλις επτάμηνης θητείας της, η κυβέρνηση πέτυχε αξιόλογο έργο. Εγινε άρση της αναγκαστικής κυκλοφορίας από το νέο έτος και σύναψη δανείου από τις τράπεζες Ιονική και Εθνική, ύψους 21 εκατομμυρίων δρχ., ενώ καθιερώθηκε για πρώτη φορά η υποχρεωτική στράτευση για όλους τους Έλληνες πολίτες.

Η κυβέρνηση παραιτήθηκε τελικά τον Οκτώβριο του 1880 λόγω πιέσεων που προκλήθηκαν για το ζήτημα της προσάρτησης της Θεσσαλίας. Ο Κουμουνδούρος έχοντας την πλειοψηφία στη Βουλή πέτυχε τον σχηματισμό της τελευταίας κυβέρνησής του στις 13 Οκτωβρίου. Η διάσκεψη της Κωνσταντινούπολης υποθέτησε στις 10 Φεβρουαρίου 1881 την πρόταση της Τουρκίας για παραχώρηση στην Ελλάδα της Θεσσαλίας (εκτός απ' την Ελασσόνα) και από την Ηπειρο της Αρτας. Τρεις μήνες μετά Ελλάδα και Τουρκία υπέγραψαν σύμβαση που αφορούσε τα μεταξύ τους σύνορα και τον Ιούνιο ξεκίνησε η κατάληψη των εδαφών απ' τον ελληνικό στρατό. Στις εκλογές

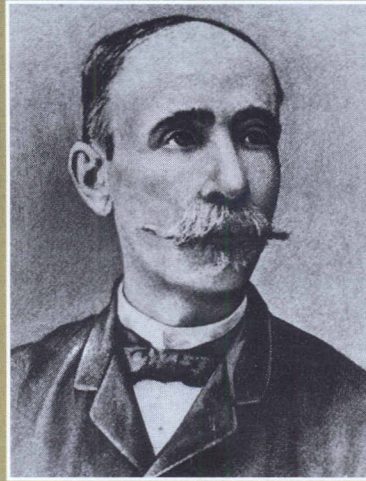
που έγιναν τον Δεκέμβριο του 1881, ο Τρικούπης πέτυχε την πλειοψηφία στη Βουλή χάρη στην προσχώρηση, στο κόμμα του, των περισσότερων Θεσσαλών πληρεξουσίων.

Προτεραιότητα ήταν η διοικητική αναδιοργάνωση. Δύο νομοθετήματα το 1883 και 1884 έβαζαν τέλος στην εξάρτηση του δημοσίου υπαλλήλου απ' την κυβέρνηση. Ο νόμος ΑΚΑ' /1883 θέσπιζε αυστηρότερη ρύθμιση της πειθαρχικής δίωξης και απόλυσης των δημοσίων υπαλλήλων. Η απόλυση μιας σειράς διεφθαρμένων δικαστών εξυπηρετούσε τους στόχους της κυβέρνησης, ενώ κατά τη δεύτερη μεγάλη πρωθυπουργία του Τρικούπη (1887-1890) ψηφίστηκε το αμετάθετο των δικαστών για δύο χρόνια απ' τον διορισμό τους.

Στον τομέα της εκπαίδευσης οι κυβερνήσεις του Τρικούπη καθ' όλη την περίοδο 1882-1895 με εξαίρεση την περίοδο 1885-1886, 1890-1892, που ήταν εκτός εξουσίας, επέλεσαν σπουδαίο έργο. Στην κυριολεξία μεταμόρφωσαν την Ελλάδα σε σύγχρονη χώρα επιτυγχάνοντας την ολοκλήρωση ενός μεγαλόπνοου προγράμματος δημοσίων έργων, ανάμεσα στα οποία ξεχωρίζουν η διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου, η εξάπλωση του οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου και μια σειρά αποστραγγιστικών έργων, με ξεχωριστό την αποξήρανση της Κωπαΐδας. Η εκπαιδευτική πολιτική ήταν αντίστοιχα επιτυχημένη: Το ποσοστό αύξησης των εγγραφών στα σχολεία ήταν πράγματι εντυπωσιακό, καθώς μέσα σε 15 χρόνια σημειώθηκε διπλασιασμός μαθητών στα δημοτικά, τα «ελληνικά» και τα γυμνάσια επίσης. Η ποιότητα διδασκαλίας βελτιώθηκε: αυξήθηκαν οι ώρες διδασκαλίας στις φυσικές επιστήμες, εμφανίστηκε για πρώτη φορά η νέα ελληνική γλώσσα (καθαρεύουσα) ως χωριστό μάθημα και καθιερώθηκε ως μάθημα η γυμναστική.

Ο ΔΙΚΟΜΜΑΤΙΣΜΟΣ

Η περίοδος που εγκαινιάζεται το 1882 με την ανάληψη της κυβέρνησης απ' τον Τρικούπη, δεν χαρακτηρίζεται μόνο από τη μεγαλόπνοη πολιτική που

Ο Ανάργυρος Σιμόπουλος, υπουργός Οικονομικών των κυβερνήσεων Χαρίλαου Τρικούπη και Γεωργίου Θεοτόκη, ο οποίος επιχείρησε να βάλει σε τάξη τα δημοσιονομικά ελλείμματα (Γεννάδειος Βιβλιοθήκη).

προσπάθησε να υλοποιήσει ο Μεσολογγίτης πολιτικός. Αν και την πρώτη διετία η έλλειψη αντιπολίτευσης ήταν κάτι το πρωτοφανές για τα έως τότε δεδομένα, από τα τέλη του 1883 η αντιπολίτευση φάνηκε να συνέρχεται απ' τον θάνατο του Κουμουνδούρου και συνασπίστηκε στο σύνολό της στο πρόσωπο του Θεόδωρου Δηλιγιάννη, που έγινε ο μεγάλος πολιτικός του αντίπαλος. Η ελληνική πολιτική θα γνώριζε σε όλο της το μεγαλείο τον δικομματισμό, όπως επιθυμούσε και ο Τρικούπης.

Το όραμα του Τρικούπη να εισαγάγει στην Ελλάδα τον δικομματισμό της Βρετανίας με την εναλλαγή στη διακυβέρνηση των Συντηρητικών και των Φιλελεύθερων, δεν έλαβε υπόψη του την ανωριμότητα του ελληνικού πολιτικού συστήματος. Είχε ανάλογο αποτέλεσμα. Η εισαγωγή της Δεδηλωμένης το 1875 χάρη στον Τρικούπη και το τέλος της πολυκομματικής Βουλής, διασπασμένης σε πολλά μικρά κόμματα, ήταν ορθά. Δεν πρόβλεψε όμως ότι θα επικρατούσε μια άκρατη δημαγωγία των αντιπάλων του, οι οποίοι αντί να τον συναγωνιστούν με μεγαλόπνοη πολιτική θα κοίταζαν να τον μηδενίσουν υιοθετώντας μια εντελώς διαφορετική πολιτική, που θα έφτανε στη φαυλότητα. Η αντι-

παλότητα που αναπτύχθηκε μεταξύ του Νεωτερικού και Εθνικού κόμματος (το πρώτο του Τρικούπη και το δεύτερο του Δηλιγιάννη) ήταν σφοδρή. Οι εκλογές του 1885 χαρακτηρίστηκαν απ' τη δημαγωγία της αντιπολίτευσης, που με αντιτρικουπικά συνθήματα του τύπου «κάτω ο πετρέλαιος» (λόγω της απόφασης του πρωθυπουργού να αυξήσει τη φορολόγηση του πετρελαίου) πέτυχαν να καρπωθούν τη λαϊκή δυσάρεσκεια και να κερδίσουν τις εκλογές του 1885. Εκτοτε, οι κυβερνήσεις Δηλιγιάννη θα φρόντιζαν απλώς να ακυρώσουν όλο το προηγούμενο νομοθετικό και δημοσιονομικό έργο του Τρικούπη.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΤΡΙΚΟΥΠΗ

Η εναλλαγή στην εξουσία Τρικούπη και Δηλιγιάννη, καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1880 και έως το 1895, δίχασε τον λαό και δεν πρόσφερε κάτι το θετικό. Οι εκλογές του 1895 αποτέλεσαν το «κύκνειο άσμα» του Τρικούπη. Εκτός του ότι έχασε την κυβέρνηση, δεν εξελέγη ούτε βουλευτής. Το σχέδιο των αντιπάλων του, που συνασπίστηκαν εναντίον του με μόνο στόχο την εξαφάνισή του, απέδωσε καρπούς. Μετά την ανακοίνωση των αποτελεσμάτων ο Τρικούπης δήλωσε το περίφημο «Κύριοι, ανθ' ημών ο κύριος Γουλιμής». Ο Τρικούπης είχε χάσει με τρεις ψήφους διαφορά από τον Γουλιμή, πρώην δήμαρχο. Ήταν η συνέπεια μιας υπερβολικής δανειοληπτικής πολιτικής που εκτίναξε το δημόσιο χρέος στα ύψη και οδήγησε την Ελλάδα στη χρεοκοπία του 1893.

Επειτα από την ήττα, ο Τρικούπης ανακοίνωσε την απόφασή του να αποχωρήσει οριστικά από την πολιτική. Ακολούθησε η αναχώρησή του απ' την Ελλάδα για το εξωτερικό, στις Κάνες της Γαλλίας. Ενα χρόνο μετά τις καταστροφικές για τον ίδιο εκλογές του 1895, ο Τρικούπης άφησε την τελευταία του πνοή στις Κάνες της Γαλλίας, στις 30 Μαρτίου 1896. Ήταν ο αθόρυβος (και άδικος) επίλογος για τον μεγαλύτερο ίσως Έλληνα πολιτικό του 19ου αιώνα. ■

Ο Χαρίλαος Τρικούπης
στο βήμα του ελληνικού
κοινοβουλίου (Εθνικό
Ιστορικό Μουσείο).

